

УДК 821.111-312.6.09"19"

НЕРОЗ'ЄМНІСТЬ ІСТОРІЇ ТА БІОГРАФІЇ У РОМАНІ РОБЕРТА ГРЕЙВЗА "Я, КЛАВДІЙ"

Віра Сторожук

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: virastorozhuk@gmail.com

Працю присвячено розвитку англійського біографічного роману ХХ ст. З огляду на актуальність проблеми трансформації традиційної системи жанрів загалом й біографічного жанру зокрема, досліджено процес виникнення нових модифікацій біографії в рамках творчості відомого письменника Роберта Грейвза.

Ключові слова: Роберт Грейвз, біографія, історичний факт, роман, міф.

У ХХ ст. розвиток англійського біографічного роману підпорядкований тенденціям, що існують у світовому мистецтві. З одного боку, з'являються письменники, які експериментують в дусі модернізму, а згодом постмодернізму, з другого, – залишаються митці, вірні традиціям, які продовжують працювати в рамках реалістичної літератури.

У першій половині ХХ ст. „Я” людини стає предметом комплексного та системного осмислення у філософії та художній літературі. Представники англійського біографічного письма, які працюють в межах модернізму, – В. Вулф, Л. Стречі, Р. Грейвз – акцентують можливість альтернативних способів опрацювання документального матеріалу. Усунення видатної особистості з центру твору, суб'єктивізм у висвітленні її життя, пародіювання біографічного письма („Флаш” В. Вулф, „Дружина Мільтона” Р. Грейвза) увиразнили не лише конфронтацію з вікторіанським типом біографії, а й засвідчили появу тих нових форм біографічної літератури, що слугуватимуть прологом до подальших його модифікацій у сучасній літературі. У 70–90-х роках ХХ ст., досліджуючи життя видатної людини, письменники-біографи відмовляються від позиції деміурга – єдиного носія істини і, пропонуючи множину інтерпретацій життя й творчості обраного митця, надають їм нового звучання, актуального для сьогодення [6, с. 2]. З'являються романи, в яких нерозривно поєднуються біографія та історія. Можливість нового погляду на історичні події в межах художньої біографії пов'язана, передусім, з трактуванням характеристик історичних персонажів. Автор спроможний розробляти характер свого героя згідно зі своїм власним ставленням до нього, навіть якщо герой є реальною історичною особою. Історичне тло дає можливість письменнику розглянути найважливіші для свого часу проблеми та підняти актуальні питання.

Показовою для побудови історії англійського історико-біографічного письма ХХ ст. видається творчість Роберта Грейвза, відомого у вітчизняному літературознавстві як видатний поет, романіст, фольклорист, перекладач, містик, автор історичних романів і монографій

з міфології. Праці Роберта Грейвза, письменника, який залишив значну творчу спадщину, вирізняються енциклопедичністю і легендарною ерудицією. Для них характерні численні міфологічні, географічні та культурно-історичні образи, алюзії, ремісенції, цитати. Сфера його інтересів досить широка – від сьогодення до глибокої давнини. Особливо привабливе письменника античність, свідченням чого і є його переклади з Апулея, Светонія, Лукіана та двотомний переклад міфів Стародавньої Греції.

Саме з-під пера Р. Грейвза вийшли історико-біографічні романи, що становлять значний інтерес у дослідженні розвитку цього жанру. У 1934 і 1935 рр. виходять практично одна за одною книги “Я, Клавдій” та її продовження – “Божественний Клавдій”. У 1998 р. “Я, Клавдій”, за оцінками видавництва Modern Classic, ввійшов у список “Сто найкращих англomовних романів ХХ століття”, а 2005 р. – у список журналу Time “Сто найкращих англomовних романів з 1923 до наших днів”. У 1976 році роман був екранізований ВВС та нагороджений трьома преміями BAFTA (1977) і премією Еммі (1978). Успіх цього твору спростовує стереотип, що в популярній історичній прозі надмірно спрощують і спотворюють історичні факти, а головним персонажем є відчайдушний герой, що бореться за свободу своєї нації. Навпаки, роман “Я, Клавдій” знайомить читача із заїкуватим героєм-оповідачем, якого вважали не лише фізично слабким, а й розумово недалеким, який згодом стає імператором Риму, а усі події підтверджено історичними фактами.

Основний елемент, який виділяють в історичному романі – це історичний конфлікт. Українська дослідниця Король Л. П. зазначає, що наявність подібного конфлікту є вузловою, чільною ознакою жанру. Адже для художнього відображення історії потрібні вузлові та зламні моменти минулого, події, під час яких вирішуються долі нації або ж певних класів, конфлікти, що мають значення для життя країни, народу. Ця обов’язкова якість історичного роману примушує тією або іншою мірою показати соціальні сили, які стоять за історичним конфліктом і визначають його зміст. Тому конфлікти в історичному романі мають здебільшого не тільки історичний, а й соціальний характер, який об’єктивно відображає своєрідність класових протиріч та класової боротьби на певному етапі. Конфлікт, що має соціальне значення, в історичному романі найчастіше розвивається й стає початком подій історичного масштабу, детермінує їхній розвиток великої історичної значущості [2].

Р. Грейвз, дотримуючись традицій цього жанру, акцентує у “Я, Клавдій” чи не найактуальнішу проблему не лише минулого, а й сьогодення – конфлікт між свободою (втілення ідей Римської республіки та відданість Августа, Германіка і молодого Клавдія цим ідеалам) і стабільністю держави та централізацією правління (в особі Лівії та старшого Клавдія). Республіка втілювала свободу, однак була нестабільна, що і стало причиною багаторічних громадянських воєн, останню з яких завершив Август після двадцяти років боротьби. В той час, коли Августа полоняють республіканські настрої, його дружині Лівії вдається переконати його, що відмова від імперської держави означатиме знищення мирного суспільства. Водночас Р. Грейвз неодноразово зазначає, що повинна існувати тонка рівновага між республіканською свободою та імператорською стабільністю, оскільки надто багато республіканської свободи призвело до громадянської війни, тоді як надто багато імператорської стабільності – до корупції Тіберія, Калігули, Сеяна, Нерона та багатьох інших, а також – Лівії і самого Клавдія.

У працях письменника простежується й тема фемінізму. Жіночі персонажі, які не лише змінюють долі, а й керують усією імперією, зображені достатньо всемогутніми. Лівія,

Друзилла, Агрипина Молодша та інші чітко функціонують як сили, що стоять за спинами своїх чоловіків, коханців, батьків, братів, синів або дочок. Яскравим прикладом є Лівія: у той час як Август, сам цього не розуміючи, спричинив громадянську війну, їй, шляхом постійних і спритних маніпуляцій, вдається не лише зберегти мир та не допустити повернення в Республіку, а й тримати її власних родичів при владі: *“Augustus ruled the world, but Livia ruled Augustus”* [8, с. 15].

Звичайно, Р. Грейвз не оминає й міфологізму. Сам автор стверджує, що для нього міфологія правдивіша, істинніша за історію, вона зберігає пам'ять про древні ритуали, традиції, про минуле загалом, *“myths are all grave records of ancient religious customs or events, and reliable enough as history once their language is understood and allowance has been made for errors in transcription, misunderstandings of obsolete ritual, and deliberate changes introduced for moral or political reasons”* [9, с. 13]. Тому і не дивно, що у книзі можна побачити звернення до тих чи інших міфів та численні архетипи. Наприклад, уже на початку твору стикаємось із пророцтвом сивіли, втілення у реальність якого автор неодноразово акцентує протягом твору. Автор звертається до міфології, щоб простежити найвидатніших сивілл: *“There was one very famous one, Demophilē, whom Æneas consulted before his descent into Hell. And there was a later one, Herophilē, who came to King Tarquin and offered him a collection of prophecies...”* [8, с. 7].

Англійський історичний роман ХХ ст. об'єднує прагнення авторів поглянути на історію з нетрадиційного погляду. Автори часто полемізують з офіційною історичною наукою, використовуючи матеріали легенд, міфів і переказів поряд із писемними і матеріальними свідченнями минулого, що дійшли до наших днів. Письменники створюють історичний твір, ґрунтуючись на тих же джерелах, якими користується історична наука, однак трактування цих свідчень в історіографії та романістиці різне. Р. Грейвз вступає в суперечку з традиційним поглядом на біографію історичного персонажа, відстоює право художника на власну точку зору щодо того чи іншого характеру, не порушуючи за цього документально підтверджених історичних фактів. Наприклад, автор стверджує у своїй передмові до “Я, Клавдій”, що основний виклад історії він отримав із праць Тацита з доповненнями, головню, Сенеки та Светонія, а також використовував історичні документи, що перебували у підпорядкуванні реального Клавдія і переклади деяких його листів. Отож, багато елементів тексту є справді історично точними: автор завжди обережний у використанні точних фактів під час опису генеалогічного дерева Юліїв-Клавдіїв; порядок вступу на посаду імператора і загальні дати. Однак можна зауважити й деякі винятки: у романі зазначено, що Клавдій страждав від дитячого паралічу, хоча дослідники стверджують, що він насправді страждав від церебрального паралічу *“One of these secondary acquired childhood dystonias might manifest as a dyskinetic cerebral palsy”* [10].

Р. Грейвз також відходить від історії, коли йдеться про зображення деяких персонажів і їх особистих мотивів. Залежно від того, чи підтримує автор того чи іншого історичного діяча, він стає вкрай вибагливим щодо того, яку історичну інформацію обрати, що виділити в тексті і які факти описати. Наприклад, зображаючи Августа, автор спирається на ідеалізовану версію персонажа, в якій він виконує, свого роду, роль доброзичливого блазня, якого повністю контролює Лівія. Насправді деякі історичні джерела зазначають про те, що Август, можливо, зіграв більш суттєву роль у загибелі тих, хто міг створювати політичну небезпеку його становищу. Деякі історичні документи навіть стверджували, що Август був

жорстокий і мстивий щодо потенційних ворогів, таких як Калігула та Тіберій. Тим не менш, цей образ Августа не відповідає головній ідеї роману, де Лівія має підтримувати свої позиції як основного лиходія у першій частині роману, а Август повинен взяти на себе більш пасивну позицію у великій схемі амбіцій Лівії. Отже, Грейвз опускає фактичну інформацію про причетність Августа до багатьох убивств і звинувачує у всьому Лівію.

Упродовж твору Р. Грейвз бореться з дихотомією між фактом і вимислом. Хоча він і намагається зробити роман настільки історично точним, наскільки це можливо, він також не може не висунути на перший план ті історичні факти, які сформували його героїв особливо. Беручи до уваги фікційність художньої літератури, письменник, безумовно, має прерогативу для відображення того чи іншого героя у тому світлі, яке найліпше відповідає його наміру. Автор опиняється між дилемою: він намагається зберегти творчий підхід у зображенні героїв та одночасно підтримати концепцію історичної правди. Загалом роман не є сухим історичним джерелом, він, насамперед, дає яскраве уявлення про повсякденне життя Римської епохи. Щодо зображення епохи того часу, варто зазначити, що письменник виявляє, безсумнівно, історизм художнього мислення. Інтриги, численні отруєння, боротьба за владу, розпуста і хтивість, божевільна жага влади, великі перемоги, ріки крові, зради, неприборкана хіть – все це автор майстерно відтворює на сторінках роману про історію однієї з найбільших імперій, що колись володіла майже усім світом. Читачам розгорнуто ціле художнє полотно з повсякденного життя, законів, звичаїв Риму. Крізь увесь роман можна простежити занепад моралі, а отже, і цілої Римської Імперії: *“Morals were so loose now that nobody took marriage seriously any longer. Granted, few old-fashioned men respected it sufficiently to have prejudice against children being fathered on them by their friends or household servants...”* [8, с. 78].

Своєрідність твору полягає в тому, що автор, поєднуючи літописи з художньою біографією, створює сполучну нитку між історією та літературою. Тож у читача створюється ілюзія, що усе було насправді саме так, як описано в романі. Автор зазначає, що історія повинна максимально зацікавити читача стародавнім світом, а також трансформувати Клавдія і членів його сім'ї у живих людей. Так, цю думку підтверджує діалог між Полліоном (істориком) та Клавдієм: *“The problem with Pollio is that when he writes history he feels obligated to suppress all his finer, more poetical feelings, and make his characters behave with conscientious dullness, and when he puts a speech into their mouth he denies them the least oratorical ability”* [8, с. 134].

Р. Грейвз використовує модернізацію тексту для того, щоб наблизити героїв свого роману до сучасників. Тому персонажі, які жили багато тисячоліть до автора, думають та спілкуються як сучасники. Оскільки, з погляду письменника, між історичними періодами немає суттєвих відмінностей, він не вважає за потрібне стилістично наближати свою розповідь до того, як би вона мала б звучати дві тисячі років тому. Мова письменника цілком сучасна та не відрізняється від розмовної мови середини ХХ ст. з її простим синтаксисом і повсякденними зворотами. Крім того, автор оперує новітніми географічними поняттями і термінами.

Роман написаний у формі автобіографії імператора Тіберія Клавдія Друза Нерона Германіка. Очіма Клавдія ми побачимо правління трьох цезарів – Августа, Тіберія і Калігули, з правлінням яких Римська імперія занурюється у все більш глибинні і темні пороки тиранії і безумства: доноси, зради, тортури на дибі, посилання на далекі і пустельні острови, нескінченні смерті. Незважаючи на назву роману, Клавдій не є головною дійовою особою,

а насамперед спостерігачем й оповідачем, хоча роман написаний від його особи. Думки й судження Клавдія, а також особисті переживання формують як сам роман, так і читацьку думку. Однак він не має жодного важливого політичного впливу на події в книзі аж до самого кінця, коли він стає імператором. Головними сюжетними фігурами є три Римські імператори: Август, Тіберій, Калігула і вся численна рідня головного героя. Вибіркове використання Р. Грейвзом історичного факту в окресленні персонажів роману також впливає на його презентацію Клавдія. Автор на сторінках роману зображає його благороднішим, раціональнішим, етичнішим і доброзичливішим, аніж у працях Тацита або Светонія. Проте саме ці, дещо перебільшені риси надають оповідачеві відтінок імператорського благородства – зовні непривабливий, а всередині – Цезар. Крім того, автор створив героя, схожого на нього самого – вченого-історика і поета, якого не розуміє оточення і який обирає відокремлений спосіб життя. Оскільки письменник мимоволі ототожнює себе з героєм, то образ Клавдія ідеалізується порівняно з історичним персонажем.

Більш складним і різнобічним є портрет Тіберія, наступника Августа. У зображенні цього героя особливо акцентовано на глибокому впливі суспільного ладу на особистість. Тіберій, в описі Клавдія, був хорошим полководцем та адміністратором, однак у позбавленому благородства столітті, в атмосфері безкарності та низькопоклонства він дає волю нищим інстинктам і розпочинає знищувати уявних ворогів монархії.

Кульмінацією занепаду Римської імперії стає правління Калігули. Імператорський палац перетворюється на публічний будинок та осередок розпусти; проституція і кровозмішення стають нормою, а Калігула оголошує себе богом, могутнішим за мешканців Олімпу.

Каталоги чорних справ деспотів, сформульований сучасною мовою, є актуальним для історичних романів ХХ ст.: криваві диктатури, знищення класів і народів виправдовуються божественним авторитетом верховного володаря та нагадують нам діяння Тіберія та Калігули. До 1934 р. вже були створені фабрики смерті, утвердилися наділені вищою владою правителі. Р. Грейвз роздумує не так про аналогію між минулим і сучасністю, як про більш загальні категорії: вселенське зло, жорстокість, невинуваті вади людської натури.

У створеній письменником похмурій хроніці імператорського Риму окремо виділено світлі й трагічні образи небагатьох героїв, які чинять опір тиранії (дід та батько Клавдія, його брати Германік і Постум). Усі вони стають жертвами брудної політичної гри і боротьби за владу. Добро і великодушність, на думку Р. Грейвза, існують для того, щоб подати світові приклад, а потім – покинути його. Ніхто не помічає це краще, аніж історик Клавдій. Він захоплюється Германіком і Постумом, намагається їм допомогти, пише історію свого батька і діда, однак під загрозою смерті полишає свої улюблені вчені заняття та стає блазнем Калігули. Подібні епізоди відображають характерний для книги автора погляд на долю інтелігенції в період суспільних катаклізмів: вони все розуміють, до всього терпимі, над усім сміються, не поділяють неосвіченість шаленіючого натовпу, проте неспроможні запобігти невблаганний хід подій. У цьому ж дусі чинить і Клавдій. Його оцінки подій глибокі і справедливі, зате вчинки – малодушні. Зазнавши мук і знущань, Клавдій пережив багатьох більш гідних і, всупереч своєму безпорадному опору, став імператором.

Отже, в англійській літературі ХХ ст. простежується особливий інтерес до біографічних жанрів. Художній доробок письменників, творчість яких демонструє інноваційні літера-

турні тенденції і, відповідно, літературно-критичні підходи до біографічного письма, дає змогу зрозуміти особливості стилю художнього мислення, яке унаочнює духовні орієнтири сучасної людини. Безумовно, важливим аспектом біографічного та історичного твору є зорієнтованість на відтворення історичних, задокументованих фактів і подій, а також спроба письменника наблизити минуле до сучасності, знайти такі історичні паралелі та аналогії, які б допомогли відповісти на питання, що постають перед людиною ХХ ст. В історичних романах і художніх біографіях, зазвичай, є одна з двох цілей: вивчити і відтворити минуле для того, щоб воно могло прояснити сучасність, або щоб воно розкрило його недосконалість. Натомість Р. Грейвз у своєму історико-біографічному романі висвітлює минуле як підтвердження сумних роздумів про сьогоднішній день і дає песимістичну оцінку майбутньому. Він виявляє архетипічні, універсальні фактори історії, а своїх персонажів зображає як архетипи діячів усіх часів.

Роман “Я, Клавдій” – своєрідний маніфест обмеженості духовних можливостей людства і незмінності суті рушійних сил історії. Незважаючи на те, що в книзі допускаються анахронізми, свідомо вигадані події, сучасне мотивування вчинків двотисячолітньої давності, зате збережено виклад головних історичних подій. Епоха та її герої створюють стрімкий вир подій, який закликає до роздумів про логіку суспільного розвитку та його етичних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Грейвз Р. Собрание сочинений : в 5 т. Т. 1 : Я, Клавдий : роман / Роберт Грейвз ; пер. с англ. Г. Островской ; вступ. ст. Н. Дьяконовой ; коммент. И. Левинской. – М. : ТЕРРА – Книжный клуб, 1998. – 400 с. 2. Король Л. П. Історичний роман як жанровий різновид: теоретичний / Л. П. Король // Наук. вісник Миколаївськ. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. – 2013. – С. 102–107. – (Серія : Філологічні науки ; вип. 4. 11.) - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmduf_2013_4.11_25.pdf 3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ “Академія”, 2006. – 765 с. 4. Марінеско В. Ю. Літературна біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки / В. Ю. Марінеско // Наук. праці Чорноморськ. держ. ун-ту імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”. – 2012. – С. 59–63. – (Серія : Філологія. (літературознавство)). 5. Моруа А. О биографии как художественном произведении / А. Моруа / Писатели Франции о литературе. – М. : Прогресс, 1978. – С. 121–134. 6. Петрусь О. В. Особливості нарративної стратегії в біографічній прозі Пітера Акройда : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / О. В. Петрусь – Дніпропетровськ, 2008. – 24 с. 7. Christensen P. G. The Claudius Novels and Imperial Family Melodrama / Peter G. Christensen // *Gravesiana : The Journal of the Robert Graves Society*. – 2010. – С. 235–250. – Access mode: http://robertgraves.org/issues/22/2561_article_235.pdf. 8. Graves R. I, Claudius, Emperor of Rome, 10 B.C. – 54 A. D. / Robert Graves. – New York : Penguin Books, 1978. – С. 1 934. 9. Graves R. **The White Goddess: a historical grammar of poetic myth** / Robert Graves. – London : Faber and Faber Limited 3 Queen Square, 1971. – 511 p. 10. William A. Valente, Richard J.A., Judith P. Hallet, Philip A. Mackowiak. Caveat Cenans! Claudius medical study / A/ William. – Access mode :: <http://pages.uoregon.edu/mharrsch/medicalmysteries/Claudiusmedicalstudy.pdf>.

Стаття надійшла до редколегії 31.07.2015 р.
прийнято до друку 14. 09. 2015 р.

**INTERDEPENDENCE OF HISTORY AND BIOGRAPHY
IN THE NOVEL OF ROBERT GRAVES "I, CLAUDIUS"**

Vira Storozhuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: virastorozhuk@gmail.com*

The article deals with the development of the biographical novel of the XX-th century. Taking into consideration the actuality of the transformation of the traditional system of genres in general and biographical genre in particular, the process of emergence of new modifications of biography within the works of the famous writer Robert Graves is researched.

Keywords: Robert Graves, biography, historical fact, novel, myth.